

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ У ВИДІ АРЕШТУ**EFFECTIVENESS OF EXECUTION OF THE PUNISHMENT IN THE FORM OF ARREST**

**Загороднюк С.О., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики**

Міжнародного гуманітарного університету

**Слатвінська В.М., викладач
кафедри кримінального права, процесу та криміналістики**

Міжнародного гуманітарного університету

Боротьба зі злочинністю є одним із пріоритетних напрямків діяльності держави, яка здійснюється шляхом застосування покарання до осіб, які вчиняють кримінально протиправні діяння. Під час інтеграції України до Європейського Союзу є закономірною необхідність реформування внутрішньодержавного законодавства у сфері виконання покарань та системи органів та установ виконання покарань відповідно до міжнародних стандартів. Особливо це стосується такого виду кримінального покарання як арешт, характерною рисою якого є його відбування у спеціальних установах – арештних домах, які, доречі, у зв'язку з сучасними політичними, економічними проблемами, мають недостатнє матеріально-технічне забезпечення.

Злочинність є категорією, яка буде існувати завжди; у боротьбі з нею держава спрямовує зусилля на всі види і форми профілактичної діяльності, які сприяють запобіганню вчинення кримінальних правопорушень.

Покарання є логічним правовим наслідком вчинення кримінального правопорушення, є методом протидії кримінально-протиправної діяльності.

В основі кримінально-правової боротьби зі злочинністю кожна демократична держава виходить із застосування певних мір покарання до засуджених.

Хоча покарання як система не може вирішити проблему злочинності, але, у той же час, держава не може відмовитися від його застосування.

Застосування покарання, зокрема у виді арешту, його вплив на ситуацію зі злочинністю в країні не треба переоцінювати та чекати від нього вирішення всіх проблем, які виникають в процесі такої боротьби. Але не треба недооцінювати покарання як метод протидії злочинності, тому що саме способом застосування справедливого, необхідного та достатнього покарання держава протидіє кримінально-протиправній діяльності, маючи на меті її прискання та призупинення. Крім того, виконання певного виду покарання сприяє профілактиці злочинності на всіх її рівнях і в усіх її проявах.

Ключові слова: арешт, основний вид покарання, ефективність виконання покарання, вплив на засудженого, мета покарання, профілактика злочинності, протидія злочинності.

The fight against crime is one of the priority areas of the State's activities, which is carried out by applying punishment to persons who commit criminal offenses. In the course of Ukraine's integration into the European Union, it is natural to reform domestic legislation in the area of serving sentences and the system of penitentiary bodies and institutions in accordance with international standards. This is especially true for such a type of criminal punishment as arrest, which is characterized by its serving in special institutions - detention centers, which, due to current political and economic problems, have insufficient material and technical support.

Crime is a category that will always exist; in the fight against it, the state directs its efforts to all types and forms of preventive activities that help to prevent the commission of criminal offenses.

Punishment is a logical legal consequence of a criminal offense and is a method of combating crime.

Every democratic state is based on the application of certain penalties to convicted persons as the basis of the criminal law fight against crime.

Although punishment as a system cannot solve the problem of crime, at the same time, the state cannot refuse to apply it.

The use of punishment, in particular in the form of arrest, and its impact on the crime situation in the country should not be overestimated and it should not be expected to solve all the problems that arise in the course of such a struggle. But we should not underestimate punishment as a method of combating crime, because it is by applying fair, necessary and sufficient punishment that the state combats crime, aiming to suppress and suspend it. In addition, the execution of a certain punishment contributes to the prevention of crime at all levels and in all its manifestations.

Keywords: arrest, main type of punishment, effectiveness of execution of punishment, impact on the convicted person, purpose of punishment, prevention, counteraction to crime.

Постановка проблеми. Проблема полягає в обґрунтуванні переваг короткострокової ізоляції особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у порівнянні з довготривалими строками ізоляції, в економічному і соціальному планах.

Стан опрацювання. Розробкою даної проблеми займалися провідні вітчизняні вчені, а саме: Л.В. Багрій-Шхматов, М.І. Бажанов, Ю.В. Баудлін, С.Б. Гавриш, Т.А. Денисова, В.В. Навроцький, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, В.М. Трубников, О.Г. Фролова та інші.

Метою статті є комплексне теоретичне осмислення арешту як самостійному виду покарання, аналіз проблем його законодавчого регулювання, його виконання та відбування, а також дослідження проблеми щодо ефективності виконання покарання у виді арешту, зокрема у порівнянні з іншими видами покарання за вчинення кримінального правопорушення, використовуючи досвід інших країн.

Виклад основного матеріалу. Арешт є одним з основних покарань (ст. 52 КК). [1]. Він сформувався як само-

стійний вид покарання з позбавлення волі, що існувало за часів СРСР.

З прийняттям Закону про кримінальну відповідальність, у законодавстві України утворилось два самостійних види покарань, а саме: позбавлення волі та арешт. Отже, арешт та позбавлення волі визначаються як самостійні покарання в системі покарань (ст.ст.51, 52 КК) [1]

Арешт полягає в триманні засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного до шести місяців (ст. 60 КК). [1].

Арешт не застосовується до осіб віком до шістнадцяти років, вагітних жінок та до жінок, які мають дітей до семи років (ч. 3 ст. 60 КК). [1]

Порядок і умови виконання покарання у виді арешту регулюються нормами глави 12 Кримінально-виконавчого кодексу України - основним нормативно-правовим актом, який регулює порядок та умови відбування покарання у виді арешту. [2]

Арешт є покаранням, відповідно до якого засуджені, згідно обвинувального вироку суду, відбувають покарання за місцем засудження в арештних домах (ч. 1 ст. 50 КВК). [2] Засуджений відбуває весь строк покарання в одному арештному домі (ч. 2 ст. 50 КВК). [2]

Засуджених розміщують в камерах з дотриманням наступних умов:

- чоловіків - окремо від жінок;
- неповнолітніх - окремо від усіх інших категорій засуджених;
- засуджених, яких вперше притягнуто до кримінальної відповідальності - окремо від осіб, які раніше притягалися до кримінальної відповідальності;
- засуджених, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі - окремо від засуджених, які раніше не відбували такого покарання;
- засуджених, які раніше працювали в суді, органах прокуратури, юстиції та правоохоронних органах - окремо від інших засуджених;
- іноземних громадян і осіб без громадянства, як працювало - окремо від інших засуджених (ч.1 ст. 51 КВК). [2]

При розміщенні засуджених в камерах, важливе значення мають побажання соціально-психологічної служби. Все вищевказане є необхідним з метою забезпечення їх безпеки, профілактики правопорушень, здійснення виховного впливу та виключення негативного впливу з боку осіб, які не вперше відбувають покарання щодо осіб, які вперше ізольовані від суспільства.

Засуджені до арешту мають право: витратити гроші із своїх особових рахунків без обмеження їх обсягу для придбання продуктів харчування, одягу, взуття, літератури, письмового приладдя та предметів першої потреби; отримувати грошові перекази; одержувати і відправляти листи та телеграми без обмеження їх кількості; одержувати один раз на місяць короткострокове побачення, а неповнолітні засуджені - короткострокові побачення без обмеження їх кількості. Побачення надаються з родичами або іншими особами у присутності представника колонії (ч.3 ст.51 КВК). [2]

На засуджених до арешту поширюються правообмеження, встановлені кримінально-виконавчим законодавством для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі (ч. 2 ст. 51 КВК). [2] Військовослужбовці, засуджені до арешту, відбувають покарання на гауптвахті (ч. 1 ст. 55 КВК). [2]

Засуджені можуть залучатися без оплати праці до робіт з благоустрою арештних домів, а також поліпшення житлово-побутових умов засуджених або до допоміжних робіт із забезпечення арештних домів продовольством не більше як дві години на день (ч.1 ст. 52 КВК). До цих робіт засуджені залучаються у порядку черговості і не більш як на дві години на день (ч.2 ст. 52 КВК). [2]

Щодо комунально-побутового та медичного обслуговування засуджених до арешту, то у ч.1 ст. 53 КВК вказано: матеріально-побутове забезпечення і медичне обслуговування засуджених до арешту здійснюються відповідно до норм, встановлених для осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі.[2]

Соціально-виховна робота із засудженими до арешту спрямована на формування та збереження соціально-корисних навичок, нейтралізацію негативного впливу умов ізоляції на особистість засуджених, профілактику та попередження їх агресивної поведінки щодо персоналу, інших засуджених та щодо себе, усвідомлення вини за вчинені кримінальні правопорушення та розвиток прагнення до відшкодування заподіяної шкоди і покладається на інспектора з соціально-виховної роботи. Основними формами соціально-виховної роботи є: індивідуальна робота, просвітницька, культурна робота, правове виховання.

Закон встановлює певні заходи заохочення за сумлінну поведінку засуджених, а саме: подяка, дострокове

зняття раніше накладеного стягнення (ч.1 ст. 54 КВК). [2] За порушення порядку відбування покарання можуть застосовуватись наступні заходи стягнення: догана, поміщення в карцер строком до десяти діб (ч.2 ст. 54 КВК). [2] Рішення про застосування заходів стягнення і заохочення приймає начальник арештного дому або його заступник. Стягнення у виді поміщення в карцер застосовується за постановою начальника арештного дому. [2]

У законодавстві окремих держав позбавлення волі закріплено як єдиноможливе покарання.

В певних державах практикується застосування короткострокового позбавлення волі, тобто мінімальний термін призначення якого є меншим за один рік, наприклад, Данія, ФРГ, Болгарія, Польща.

Поряд із позбавленням волі, арешт застосовується в Україні, Грузії, Іспанії, Литві, Латвії, Японії, КНР, Киргизії, КНДР. Законодавці цих країн відмовились від застосування короткострокового позбавлення волі як мало-ефективне та включили арешт до внутрішньодержавних систем покарань.

Досліджуючи міжнародне законодавство, треба виокремити дві групи країн:

1) країни, в яких арешт застосовується одночасно з позбавленням волі на певний строк, наприклад, Литва, Грузія, Латвія, Іспанія, КНР, КНДР, Японія. Ця група країн обрала шлях скорочення в'язничних санкцій.

2) країни, де арешт не застосовується, наприклад, ФРГ, Польща, Болгарія, Австрія, Данія, Нідерланди, Швейцарія, Швеція, В'єтнам.

Серед країн, законодавство яких закріплює застосування короткострокового позбавлення волі, треба вказати ті, кримінальне законодавство яких передбачає спеціальні умови для відбування короткострокового позбавлення волі, наприклад, Швейцарія, де у ст. 37 КК встановлено, що за умови призначення особи тюремного ув'язнення строком меншим за три місяці, до даної особи застосовуються приписи до арешту. [3]

Існування у великій кількості країн світу короткострокового позбавлення волі дає можливість стверджувати про неможливість усунення із законодавств цих країн покарань, що пов'язані із фізичною ізоляцією особи від суспільства, яким характерні нетривалі строки. Це може бути пов'язане з тим, що фізичній ізоляції особи засудженого від суспільства, характерний вагомий виправний та каральний ефект, який може забезпечити більш високу результативність покарання щодо подальшої поведінки засудженого, що обумовлює результативність такого виду покарання.

Однак, певні країни відмовились від застосування короткострокового позбавлення волі, замінивши цей вид покарання на самостійне покарання - арешт з метою ефективності ув'язнення особи на стислі строки, використовуючи специфічні властивості, які є властиві цьому виду покарання.

У Литві арешт може бути застосований як за вчинення кримінального

проступку, так і за вчинення злочину. Відмінність між арештом, що призначається за вчинення злочину, та арештом, що призначається за вчинення проступку, полягає тільки в строках покарання (за вчинення кримінального проступку – від 10 до 45 діб, за вчинення злочину – від 15 до 90 діб). [4]

Законодавство КНР визначає арешт як вид покарання «короткостроковим арештом», акцентуючи увагу на одній з головних його рис - короткостроковості. Як вид покарання, арешт, за законодавством КНР, може призначатись строком від одного до шести місяців. Особи, засуджені до цього покарання, знаходяться під контролем органів громадської безпеки. [5]

Законодавство Іспанії, відповідно до тривалості та характеру, поділяє покарання на невеликі, менш суворі

та суворі. Арешт, як вид покарання, відноситься як до менш суворих покарань, так і до невеликих покарань – відмінність полягає в строках призначеного покарання. До переліку менш суворих покарань відносять арешт строком від 7 до 24 вихідних днів, до невеликих покарань - арешт строком від 1 до 6 вихідних днів, тобто арешти в Іспанії відбуваються засудженими тільки у неробочі дні тижня. Арешт на неробочі дні призначається на 36 годин. Максимальним строком арешту є 24 вихідні дні, за виключенням, коли арешт застосовується взамін покарання, що передбачає тюремне ув'язнення (ст. 37 КК Іспанії). [6]

Аналіз законодавства іноземних держав дає змогу отримати певні висновки стосовно міжнародного досвіду в питаннях правової регламентації такого виду покарання, як арешт. У більшості країн світу арешт визнається доволі суворим видом покарання. Про це свідчить його наближеність до позбавлення волі в системі покарань та режим його виконання і відбування, що відзначається суворістю, яка досягається шляхом застосування великої кількості правових обмежень.

За законодавством України арешт є відносно короткочасним покаранням, тому що його строк - не більше шести місяців. Він застосовується за кримінальні проступки та нетяжкі злочини.

Закріплення арешту, як самостійного виду покарання у законодавстві багатьох держав свідчить про неможливість усунення з внутрішньодержавного законодавства покарань, пов'язаних з ізоляцією засудженого від суспільства, що властиве покаранням з нетривалими строками. Це пов'язане з тим, що покарання з ізоляцією засудженого від суспільства за нетяжкі злочини та кримінальні проступки при нетривалих строках, досягають достатньої і необхідної кари щодо засудженого як мети покарання. Закріплення такого виду покарання у законодавстві дає можливість не застосовувати покарання у виді позбавлення волі з тривалими строками, що дозволяє дотримуватися основних принципів призначення покарання, а саме принципу соразмірності вчиненого протиправного діяння і покарання, оскільки покарання, які характеризуються короткочасною ізоляцією засудженої особи від суспільства, мають призначатися за кримінальні правопорушення, що не є тяжкими.

Цілі покарання мають основоположне значення для вірного застосування норм не тільки кримінального, а і кримінально-виконавчого права.

Головною метою короткострокового покарання, пов'язаного з ізоляцією засудженого від суспільства, є припинення асоціальної поведінки особи та запобігання нових кримінальних правопорушень.

Особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, має бути призначено покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень.

Під поняттям «необхідне покарання» слід розуміти таке покарання, яке повністю відповідає злочину і особі, яка його вчинила. Таке покарання має бути достатнім, тобто не меншим, але і не перевищувати необхідність застосування кримінально-правового впливу.

Призначення кримінального покарання переслідує конкретні цілі: позитивні соціальні результати, що прагне досягти держава шляхом застосування кримінального покарання. Саме до таких цілей необхідно віднести виправлення та попередження як категорії, що повинні бути досягнутими при призначенні покарання. Якщо досягнення виправлення та попередження є цілями призначення покарання, то мета кари виходить на перший план при його виконанні. [7, с. 32].

Виправлення як поняття є категорією багатопланою. У науці кримінального права розрізняють два види виправлення: моральне і юридичне.

Під моральним виправленням слід розуміти таку перебудову особистості засудженого, за якої нового злочину він не вчинить не з причини загрози покарання, а тому, що

це стало б в протиріччя з його новими поглядами і переконаннями, тому що в ньому народився зовсім інший страх – страх совісті, страх перед злочином.

Під юридичним виправленням розуміють перебудову свідомості засудженого під впливом страху або переляку покарання, небажання відчути його на собі знову.

Відомо, що страх сприяє виправленню злочинця. Побовання повторного покарання створює в засудженого мотиви, що протидіють злочину. Але виправлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення лише під впливом страху, є нестійким – тяжкість позбавлень і обмежень, які спричинені злочинцю при виконанні покарання, поступово забуваються, страх перед покаранням слабшає і засуджений, що виправився, може знову вчинити злочин. При арешті страхання набуває особливого значення. При застосуванні арешту із властивим йому режимом підвищеної суворості до вперше засуджуваних осіб це покарання не може не викликати страху, усвідомлення того, що в разі продовження злочинної поведінки винного обов'язково настигне кара в значно більшому обсязі.

Виправлення засудженого вважається досягнутим, якщо виправний вплив покарання на морально-психологічну, вольову та емоційно-чуттєву сфери особи, що вчинила злочин, приведе до того, що засуджений не буде вчиняти нових злочинів у зв'язку зі змінами, які відбулися в його психіці у вигляді негативного оціночного ставлення до злочинних форм поведінки, позитивного ставлення до загальноприйнятих основних правил поведінки та готовності поводитися відповідно до цих правил [8, с. 51].

Щодо можливості реалізації спеціальної превенції при призначенні арешту, то це вважається перспективним, оскільки арешт покликаний виступити в ролі короткочасної «шокової терапії».

Позбавлення або обмеження засудженого до арешту можливості вчинити нове кримінальне правопорушення, як правило, не може абсолютно виключити таку можливість. При призначенні арешту, завдяки властивій йому ізоляції, що забезпечується режимом підвищеної суворості, з характерними для нього засобами нагляду та контролю, суд значно обмежує можливість вчинення злочину особою, якій призначено арешт, а в деяких випадках взагалі виключає таку можливість. Цей вид впливу арешту на засудженого обмежується строком відбування покарання.

Арешт як вид покарання призначається для попередження вчинення нових кримінальних правопорушень.

До умов, що перешкоджають фактичному вчиненню правопорушення при призначенні арешту, відносяться режимні вимоги виконання арешту, наприклад, обмеження фізичної можливості пересування, детальна регламентація життя засуджених упродовж всього терміну виконання покарання. [9, с. 211].

Відносно арешту мета спеціального попередження вважається перспективною на обох рівнях, як при відбуванні покарання, так і після нього. При відбуванні покарання у виді арешту невчинення засудженою особою нових правопорушень забезпечується за допомогою фізичної ізоляції засуджених як від суспільства, так і за допомогою роздільного тримання та ізоляції їх один від одного, суворим режимом та контролем з боку адміністрації арештного дому.

Висновки. Арешт є окремим і самостійним видом покарання.

Окрім загальних ознак покарання, арешту характерні і специфічні ознаки, які у власній єдності характеризують цей вид покарання. До таких ознак слід віднести: особливості змісту; спеціально встановлене місце відбування (арештний дім); режим підвищеної суворості; короткочасність цього покарання.

Арешт як вид кримінального покарання, має характеризуватись наявністю сучасної системи відбування покарання, яка дозволяє втілити принцип індивідуалізації кримінального покарання.

Арешт як вид покарання є перспективним, оскільки він покликаний виступити в ролі короткочасної «шокової терапії», є втіленням принципу гуманізму та економії заходів кримінального впливу.

Отже, до принципів інституту призначення покарання, а потім його виконання, слід віднести економію каральних засобів, індивідуалізацію покарання та його доцільність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Кримінально-виконавчий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>
3. Кримінальний кодекс Швейцарії. URL: https://fedlex.data.admin.ch/filestore/fedlex.data.admin.ch/eli/cc/54/757_781_799/20230123/en/pdf-a/fedlex-data-admin-ch-eli-cc-54-757_781_799-20230123-en-pdf-a-1.pdf
4. Кримінальний кодекс Литви. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555/AgirmJjBtEH>
5. Кримінальний кодекс КНР. URL: <http://ru.china-embassy.org/rus/zfhz/zgflyd/t1330730.htm>
6. Кримінальний кодекс Іспанії. URL: <https://owk.com.ua/wa-data/public/site/data/zmist/21.pdf>
7. Пинаев А. А. Курс лекцій по Общей части уголовного права. Книга вторая «О наказаниях». Х.: Харьков юрид., 2002. 194 с.
8. Трубников В. М. Кримінально-виконавче право України. Загальна частина: Навч. посібник.: Х.: Рубікон, 1998. 144 с.
9. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2-х ч. / За заг. ред. М. О. Потебенька, В. Г. Гончаренка. К., Форум, 2001. Ч. 1. 393 с.